بررسی مسئولیت مدنی امدادگران ناشی از حیوانات مورداستفاده در عملیات امدادی

علیرضا یزدانیان[1]، عباس نیازی[2]

۱. نویسندهٔ مسئول: دانشیار، عضو هیأت علمی گروه حقوق دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

Email:a.yazdanian@ase.ui.ac.ir

۲. دکترای حقوق خصوصی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

دریافت: ۹۶/۹/۸ پذیرش:۹۷/۷/۲۱

چکیده

مقدمه: مسئولیت امدادگران ناشی از حیوان یکی از اقسام مسئولیت ناشی از اشیاء است. هر چند به‌صورت اشاره در قوانین مدنی و مجازات اسلامی ایران مطرح شده است، اما در حقوق کشورمان مورد تفقه مستقل واقع نشده است. با توجه به استفاده از حیوانات در برخی از عملیات‌های امدادی، این مقاله به مطالعه تطبیقی مبنای مسئولیت ناشی از حیوانات در فقه و حقوق ایران می‌پردازد.

روش: این تحقیق با روش کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شد. به این شکل که تمامی کتب و مقالات مربوطه جمع‌آوری و سپس تجزیه و تحلیل گردید.

نتیجه‌گیری: نتیجه‌ای که از این پژوهش حاصل شد این بود که در مواردی خاص، این مسئولیت مبتنی بر تقصیر امدادگر نیست. مبانی دیگر مسئولیت نیز در مسئولیت مدنی ناشی از حیوان امدادی حاکم است که با توجه به قاعدهٔ احسان باید مسئولیت امدادگر مطالعه شود. در پایان پیشنهاد می‌شود که در صورت بروز زیان از سوی امدادگران که محسن هستند دولت مسئولیت مدنی ایشان را تقبل کند.

کلمات کلیدی: مسئولیت، حیوان، امدادگر، تقصیر

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

مقدمه

هر شخصی باید جوابگوی اعمال خود باشد، این اصل حقوقی در آیات شریفه ۱۵ سورهٔ اسرا و ۱۸ سورهٔ فاطر در قرآن کریم بیان شده است. [۱] و فقط مربوط به مجازات‌های اخروی نیست و در زندگی اجتماعی نیز به این اصل استناد شده است. [۲و۳]

فعل زیان‌بار به اعتبار فاعل مستقیم به فعل شخص و فعل غیر و فعل شی یا حیوان قابل‌تقسیم است. در مورد فعل حیوان و شی، خسارت از فعل مستقیم حیوان و وضع خاص اشیاء (مانند خودرو یا ساختمان و...) تولید می‌شود اما درواقع دارنده یا متصرف آنها مانند امدادگر مسئولیت را می‌پذیرد. [۴] چراکه عدم اراده در حیوانات باعث شده مالک یا متصرف این اموال درصورتی‌که زیانی از آن‌ها به سایرین وارد شود مسئول شناخته شود. [۵]

در گذشته حیوانات را نیز مسئول می‌دانستند، اما امروزه این فقط «اشخاص» هستند که می‌توانند از لحاظ مدنی مسئول شناخته شوند. [۶] بنابراین دامنهٔ مسئولیت شخص به اشخاص تحت امر و هدایت او مانند مسئولیت کارفرما در قبال عمل کارگر و آموزگار در مقابل افعال دانش‌آموزان و به اشیاء یا حیوانات تحت مالکیت یا تصرف وی نیز تسری می‌یابد. [۷و۸]

آنچه مدنظر این مقاله است، موضع اخیر یعنی مسئولیت امدادگران ناشی از مالکیت یا تصرف بر حیوانات امدادی است. از منظر حقوق مسئولیت مدنی، حیوان و شیء بی‌جان در یک ردیف هستند. [۹و۱۰و۱۱] و درواقع حیوان را شیء جاندار می‌دانند. [۱۲]

در آغاز صنعتی‌شدن، گمان می‌شد انسان از انرژی مکانیکی حیوانات بی‌نیاز شده است و این موجودات را فقط برای تغذیه و تهیه برخی از پوشاک و اشیای تزئینی پرورش می‌دهد، اما دیری نپایید که انسان از حیوانات به‌عنوان مونس و همدم استفاده کرد و برای درمان بیماری‌های جسمی[1] و روحی مانند افسردگی[2] به حیوانات روی آورد[3] و هم‌اکنون نگهداری از حیوانات خانگی به صنعت در جهان تبدیل شده است. [۱۳]

در تقویم جهانی یک روز برای این موجودات جاندار در نظر گرفته‌شده است.[4] حیوانات در امر امداد نیز به آدمی کمک می‌کنند، اما گاه چنین حیواناتی منشأ خسارت دیگران می‌گردند.

این پژوهش سعی دارد برای این سؤالات پاسخی تطبیقی بیابد که آیا صرف مالکیت مسئولیت‌آور است یا تصرف حیوان سبب ضمان است؟ آیا بنای مسئولیت ناشی از حیوان در صورتی احراز می‌گردد که امدادگران در نگهداری از حیوان تقصیر کرده باشد یا مسئولیت امدادگر مطلق است؟ و در تعارض قاعدهٔ احسان با قاعدهٔ ضمان ناشی از اتلاف مال غیر[5] و حدیث رفع، کدام‌یک مقدم است؟

---

[1] به‌عنوان نمونه حیوانات در درمان کودکانی با معلولیت جسمی و حرکتی به‌کار می‌روند. برای توضیح بیشتر بنگرید:
www.animalassistedintervention.org

[2] pet therapy

[3] animal-assisted therapy

[4] ۱۳مهر مصادف با ۴ اکتبر روز جهانی حیوانات است. در ایران نیز انتشار تصاویری از کشتار بی‌رحمانهٔ یک خرس قهوه‌ای ماده و دو توله‌اش، درحالیکه شکم توله خرس‌ها زنده زنده پاره شده بود و در همان حال به آغوش مادر غرق خون خود پناه می‌بردند، آنقدر دردناک و تکان‌دهنده بود که ۲۰ شهریور به همت گروه‌های حامی محیط‌زیست و حیوانات به‌عنوان روز ملّی مبارزه با خشونت علیه حیوانات نام‌گذاری شد.

[5] من اتلف مال الغیر فهو له ضامن. [۱۴]

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

۱. مسئولیت ناشی از حیوانات امدادی و مبنای آن

در یک عملیات امدادی که شامل جستجو، جمع‌آوری تشخیص یا درمان اولیه و فوریت‌های امدادی، برای اشخاص زخمی، بیمار یا غریق یا جلوگیری از بیماری‌ها احتمالی است، امکان استفاده امدادگران از ابزارها و حیوانات وجود دارد. حیواناتی که در پیدا کردن انسان‌های گرفتار و محبوس، تبحر خاصی دارند و به‌مانند فرشته‌ای با کمک امدادگران به نجات انسان یا انسان‌های قرار گرفته در محل حادثه می‌شتابند. حیواناتی مانند سگ که با تکیه بر سال‌ها آموزش‌های خاص گاهی به مرحله‌ای می‌رسند که می‌توانند پا به‌پای امدادگران و زمانی که امیدی به یافتن ردپایی از محبوس‌شدگان در برف یا آوار نیست به نجات جان انسان‌ها کمک کنند. این حیوانات حتی اجسام در اعماق بیش از سی‌متر را نیز شناسایی می‌کنند. حال‌آنکه دستگاه‌های زنده‌یاب می‌توانند فرد زنده را تا فاصله سی‌متری از طریق امواج مغناطیسی تشخیص دهند. (پایگاه جمعیت هلال‌احمر) همچنین برخی از این حیوانات می‌توانند در یافتن جسد انسان به امدادگران کمک کنند. آب و غذارسانی به مصدومان یا افراد ناتوان در مناطق صعب‌العبور در حوادث نیز از دیگر کمک‌رسانی‌های حیوانات در عملیات امدادی است.

۱-۱ چیستی مسئولیت ناشی از حیوان

حیوان نیز می‌تواند باعث ورود خسارت به دیگران شود. این خسارت گاه به اشخاص و گاه به اموال وارد می‌شود. خسارت وارد به اشخاص مانند گازگرفتن یا لگدزدن و خسارت به اموال مانند لگدکردن یا چریدن حیوان در مزرعه دیگران نمونه‌هایی از خسارت ناشی از حیوان است. همچنین خسارت ناشی از حیوان ممکن است به لحاظ توقف یا حرکت او باشد.

۲. مبنای مسئولیت مالک یا متصرف حیوان در فقه و حقوق ایران

در قوانین موضوعه ایران مادهٔ صریحی به مسئولیت امدادگران نپرداخته است. حال این مسئولیت ممکن است ناشی از اشیاء یا حیوانات مورد استفاده ایشان در عملیات امدادی باشد. بنابراین با عنایت به قواعد عمومی مطروحه در قوانین درصددیم تا حکم مسئولیت امدادگران را در استفاده از حیوانات امدادی استخراج نماییم.

برخی صرف مالکیت را فعل می‌دانند [۱۵]، اما اصل آن است که مالکیت همراه با استیلا داشتن یا تصرف بر مال و ارتکاب تقصیر مسئولیت‌آور است و مالکیت به‌تنهایی نمی‌تواند ایجاد مسئولیت بنماید. و در صورتی می‌توان مالک را ضامن خسارت دانست که برخلاف آنچه (از عمل یا ترک عمل) که بر عهده دارد، رفتار نماید. [۱۶] معمولاً نهادهای امدادی مانند جمعیت هلال‌احمر و سازمان‌های مردم‌نهاد مالک حیوانات هستند و امدادگران وابسته، تنها متصرف این حیوانات هستند.

۲-۱مبنای مسئولیت

مقصود از مبنای مسئولیت، عنصر یا متغیری است که باوجودآن، مسئولیت قابل توجیه است و بدون آن متغیر دلیل مهم و قانع‌کننده‌ای برای مسئولیت جبران خسارت وجود ندارد. [۴] درواقع در مبنای مسئولیت به این پرسش پاسخ داده می‌شود که چه چیزی مسئولیت شخصی به نام دارنده یا متصرف

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

حیوان را در مقابل شخص دیگری به نام زیان‌دیده را توجیه می‌کند. آیا چنین مسئولیتی منوط به این است که وارد کننده زیان دچار «تقصیر»[1] شده باشد و درواقع تکلیف واردکننده زیان به جبران خسارت و حق زیان‌دیده برای گرفتن خسارت از چنین تقصیری ناشی می‌شود یا باید در جستجوی معیار دیگری مانند مسئولیت محض[2] یا مسئولیت مطلق[3] بود که منوط به اثبات تقصیر نیست؟ [۱۷]

در حقوق ایران هر چند در مورد مسئولیت ناشی از حیوان اصل بر نظریه تقصیر است اما باوجود مصادیقی در قوانین، طرح سایر نظریات نیز در برخی موارد امکان‌پذیر است.

۱-۲-۱ تئوری تقصیر

اصل طبیعی در زندگی انسان آن است که تنها کسی باید مسئولیتی برای جبران را بپذیرد که در رفتار خود از معیار و حالت متعارف خارج شود به عبارتی همواره تقصیر شرط اصلی مسئولیت مدنی بوده است و از گذشته تقصیر از بنیادی‌ترین و درعین‌حال قدیمی‌ترین مفاهیم در بحث مسئولیت مدنی بوده است. مبنای اولیه در مسئولیت مدنی ناشی از حیوان نیز است و مسئولیت بدون تقصیر حالت استثنایی دارد. [۴] فلذا در قانون مدنی و در مواد مختلف قانون مجازات اسلامی در فروض مسئولیت ناشی از حیوان با استناد به این مبنا مسئولیت مالک یا متصرف قابل توجیه است.

در فقه اسلامی در باب دیات به ضمان مالک حیوان،[4] راکب، عبد،[5] قائد،[6] سائق[7] و حتی مسئولیت ناشی از حیوان در شب و روز پرداخته‌شده است.[8] [۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱] که در ادامه به فراخور موضوع اشاره می‌شود. مثلاً در مورد مسئولیت صاحبان حیوان آمده مالک حیوان در شب، ضامن خسارت ناشی از حیوان به مزرعه دیگری است، لیکن در روز ضامن نمی‌باشد. [۲۲] اساس این تفاوت، مربوط به تقصیری است که مالک زراعت در روز نسبت به زراعت خویش روا داشته است، زیرا او موظف بوده که در روز مزرعه خویش را از آفات و هجوم حیوانات نگهداری کند، پس کوتاهی در این امر (تفریط) موجب عدم مسئولیت صاحب حیوان است، لیکن در شب مالک حیوان می‌بایست حیوان را در محل مناسب (مانند اصطبل) نگهداری نماید، فلذا در ضرر به وجود آمده از جانب حیوان، صاحب آن را مقصر می‌دانند[9] و تقصیر مبنای مسئولیت اوست.

درخصوص مسئولیت ناشی از حیوان، قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴/۱۱/۷ برای اولین بار در حقوق موضوعهٔ ایران «عدم حفظ حیوان» را

[1] fault, faute
[2] strict liability
[3] absolute liability

[4] امیرالمؤمنین علی (ع) فرمود: «اگر شتر به تنهایی بارش را ببرد، صاحبش ضامن است» و امام صادق علیه السلام فرمود: «اگر شتر و حیوان به تنهایی بارشان را ببرند، صاحب‌شان تا رسیدن شتر به جایگاه ضامن است». [۱۴]

[5] دربارهٔمردی که برده‌اش را بر حیوانی سوار کرده و آن حیوان مردی را پای مال کرده است، از امام معصوم سوال شد حضرت فرمود: خسارت بر دوش مالک برده است. [۱۴]

[6] کسی‌که در جلوی حیوان حرکت و هدایت حیوان را به عهده دارد.

[7] کسی‌که پشت سر حیوان حرکت و هدایت حیوان را به عهده دارد.

[8] به عنوان نمونه: حضرت علی علیه السلام فرمود: «صاحب حیوان، آسیب‌های حیوان را ضامن است و قائد، سائق و سواره نیز ضامن هستند». و امام صادق علیه السلام فرمود: «آسیبی که پای حیوان رساند، بر عهدهٔ سائق است و آسیبی که دست حیوان می‌رساند، بر عهدهٔ سواره و قائد است». [۱۴]

[9] در این خصوص بنگرید به: حسینی المراغی، ص۵۲۳

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

مسئولیت زا دانست (مادۀ۲۷۴) که با تغییر و تحولات به وقوع پیوسته امروزه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جایگزین آن قانون شده است. در مواد قانون مجازات اسلامی[1] باید قائل به‌تفصیل شد. و برخی از مواد آن با مفروض دانستن تقصیر مالک، مخصص تئوری تقصیر هستند.[2] در مواد مختلف بنای مسئولیت متصرف یا نگه‌دارنده یا برانگیزندۀ حیوان به صُور متفاوتی بیان‌شده است. جالب آنکه در این قانون از مسئولیت «مالک» حیوان سخنی به میان نیامده و تنها به بیان مسئولیت «متصرف» حیوان اکتفا شده است.

در قانون مدنی[3] ایران نیز مسئولیت ناشی از حیوان در ذیل مبحث سوم تحت عنوان «تسبیب» از فصل دوم قانون مدنی در مادۀ ۳۳۴ آمده است. بر طبق این ماده «مالک یا متصرف حیوان مسئول خساراتی نیست که از ناحیه آن حیوان وارد می‌شود مگر اینکه در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد لیکن درهرحال اگر حیوان به‌واسطه عمل کسی منشأ ضرر گردد فاعل آن عمل مسئول خسارات وارده خواهد بود.» مبنای مسئولیت مالک یا محافظ حیوان در مادۀ ۳۳۴ ق.م «تئوری تقصیر» است. [۲۳] برخی این ماده را بهترین ماده‌ای می‌دانند که از ترک تحفظ (تفریط) می‌گوید و از فقه امامیه گرفته‌شده است. [۲۵و۲۴] و برخی گفته‌اند این ماده از موارد جالب‌توجه تغییرات قانون‌گذار ایرانی نسبت به مواد تسبیب در فرانسه است زیرا علیرغم شباهت این ماده با مادۀ ۱۲۴۳ قانون مدنی فرانسه که بعضی مادۀ ایرانی را مقتبس از آن می‌دانند [۲۶] دقیقاً برخلاف سلف فرانسوی که مسئولیت محض برای مالک یا متصرف حیوان قائل شده و حتی در فرض گم‌شدن یا فرار حیوان نیز مسئولیت را باقی می‌داند[4]، اما مادۀ ایرانی مالک یا متصرف را جز در فرضی که در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد مسئول ندانسته است. [۲۲] درواقع مالک یا متصرف حیوان در بروز خسارت هر چند بالمباشره نقشی نداشته، اما مسبب زیان است و در تسبیب، تقصیر (تعدی یا تفریط) شرط است. [۲۷] طبق این ماده بار دلیل بر عهده زیان‌دیده می‌باشد. [۲۸] بر اساس قاعده تسبیب، محافظ مسئول کلیه خسارات مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از تقصیر در نگهداری حیوان است. [۲۷] مادۀ ۵۲۲ ق.م.ا نیز اشعار می‌دارد «متصرف هر حیوانی که از احتمال حمله آن آگاه است باید آن را حفظ نماید و اگر در اثر تقصیر او، حیوان مزبور به دیگری صدمه وارد سازد، ضامن است ولی اگر از احتمال حمله حیوان آگاه نبوده و عدم آگاهی ناشی از تقصیر او نباشد، ضامن نیست» هر چند گفته‌شده است این ماده در مسئولیت مالک [متصرف] سهل‌گیری کرده است. [۲۹] زیرا محافظت از حیوان را ظاهراً در حالتی دانسته است که متصرف از احتمال حملۀ حیوان آگاهی دارد. در حالتی که آگاهی از خطرناک‌بودن حیوان نداشته چنان می‌نماید که او مسئول نیست. مگر اینکه مرتکب تقصیر شده باشد.

[1] از این به بعد به اختصار به جای قانون مجازات اسلامی ق.م.ا و به جای قانون مدنی ق.م آمده است.

[2] برای مطالعه بیشتر به کاتوزیان، ۱۳۸۷،۲۷۰ بنگرید.

[3] از این به بعد به اختصار به جای قانون مدنی ق.م آمده است.

[4] البته در صورتی که حیوان به سرقت رفته باشد مالک مسئول نیست، زیرا اداره و کنترل خود را نسبت به حیوان از داده است. [۳۰]

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

و این شاید ناهماهنگی با مادۀ۳۳۴ق.م. و مفهوم نوعی تقصیر باشد، اما این ماده ناظر بر قاعده فقهی «جنایه العَجماء جُبار[1]» است. [۳۱] در فقه نیز آنان که متعرض موضوع شده‌اند به‌صورت اجماعی [۷] ضمان مالک را در صورتی دانسته‌اند که وی به حال حیوان آگاه باشد و در حفظ و نگهداری آن کوتاهی کرده باشد در غیر این صورت چون کوتاهی نکرده است وی را ضامن نمی‌دانند. [۳۲] ملاک تشخیص علم صاحب حیوان نسبت به خطر حمله و آسیب رساندن آن حیوان، نوعی است یعنی چنانچه شواهد و قراین بیرونی، آگاهی نوعی و عرفی برای اشخاصی ایجاد کند، صاحب حیوان نیز عالم به وضع حیوان تلقی می‌شود. [۳۳] مادۀ ۹۴ المجله نیز مشابه همین حکم را بیان می‌داشت. [۳۴]

هر چند که برخی گفته‌اند اگر حیوان علیرغم مراقبت‌های لازم و متعارف، بر اساس ذات و عادت طبیعی خود باعث زیان شود محافظ به استناد انصاف و عدالت مسئول خسارات نیست، [۳۵] اما اصل جبران ضرر ناروا اقتضا می‌کند متصرف درهرحال محافظت از حیوان را بر عهده داشته باشد و این مسئولیت نباید مقید باشد. چراکه حتی نسبت به حیوانات اهلی نیز همیشه این احتمال وجود دارد که از ناحیه آنان ضرری به دیگران وارد شود. برای رفع این عدم هماهنگی می‌توان گفت مادۀ ۳۳۴ ق.م به‌صورت عام برای هر متصرفی مسئولیت قائل شده است و مادۀ ۵۲۲ ق.م.ا علاوه بر تکلیف عام بیان کرده است که اگر حیوان مخاطره‌آمیز است (مثل سگ دچار بیماری هاری) مالک یا متصرف از آن مراقبت بیشتری بنماید. [۲۹] برخی این آگاهی را به قابل پیش‌بینی بودن زیان و رابطه با تقصیر تفسیر کرده‌اند،[2][۵] اما در خصوص امدادگران که برای نجات و امداد حیوانات را نگهداری می‌کنند مسئول دانستن آن‌ها با توجه به قاعده احسان بسیار سخت‌گیرانه به نظر می‌رسد.

البته ازآنجایی‌که حیوان خود دارای حرکت می‌باشد عکس‌العمل‌های ناشی از حیوان را نمی‌توان پیش‌بینی کرد. بنابراین نگهداری از حیوان باید با توجه به حالت خاص هر حیوان به عمل آید و بهترین ضابطه در خصوص نحوه مواظبت از حیوان، عرف است مثلاً در عرف سگ‌ها در شهر قلاده دارند. [۱۲]

فرض دیگری که در مادۀ۳۳۴ ق.م وجود دارد آن است که اگر در اثر عمل غیر، حیوان منشأ ضرر شود فاعل این عمل مسئول است خواه در حفظ حیوان توسط مالک یا متصرف تقصیر شده یا نشده باشد و نباید این بخش ماده را فقط در فرض عدم تقصیر مالک یا متصرف دانست. [۴] این مفهوم از عبارت «درهرحال» قابل استخراج است. درواقع مالک یا متصرف حتی باوجود تقصیر در نگهداری مسئول نیست در توجیه این موضوع سبب اقوا و نزدیک مطرح شده است. [۱۲] لذا اگر شخصی باعث برانگیختگی حیوان به‌وسیلۀ صدا رنگ یا بوی خاص یا هر طریق دیگر شود به نحوی که حیوان سبب

[1] جُبار: بری از چیزی [۱۲] به این معناکه ضامن ندارد. [۱۴]عجماء: البهیمۀ، و إنما سمیت عجماء، لأنها لا تتکلم [۳۷]؛ حیوانات زبان بسته، و رها شده که صاحبی ندارند؛ اگر موجب قتل کسی شوند خون هدر رفته است. [۱۹] برای نمونه: یجب علی صاحب الدابۀ حفظ دابته الصائلۀ، کالبعیر المغتلم، و الکلب العقور فلو أهملهما و جنیا علی شخص ضمن جنایتهما نعم: لو جهل المالک بالحال أو علم، و لکنه لم یفرط فلا ضمان علیه[۲۱]

[2] مادۀ ۵۲۳مشابه ماده۳۵۷ قانون مجازات اسلامی مصوب۱۳۷۵ است.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

ورود زیان گردد، برانگیزندهٔ ضامن است زیرا در این حالت با توجه به اینکه رابطه سببیّت به شخص تحریک‌کننده مرتبط خواهد شد، او ضامن است و ضرر عرفاً مستند به فعل اوست [۴ و۷] حتی اگر امدادگر از سر اهمال و بی‌مبالاتی درب محل نگهداری حیوان خود را بگشاید و دیگری حیوان را از بند رها کند. بدیهی است که فرد اخیر مسئول است.[۳۸] برای تشریح این بخش از ماده بهتر آن است که مواد مرتبط از قانون مجازات اسلامی مطالعه شود. چراکه در مادهٔ ۵۰۱ق.م.ا این امر بدین نحو بیان‌شده است:«هرگاه کسی به روی شخصی سلاح بکشد یا حیوانی مانند سگ را به‌سوی او برانگیزد یا هر کار دیگری که موجب هراس او گردد مانند فریاد کشیدن یا انفجار صوتی انجام دهد و بر اثر این ارعاب، شخص بمیرد یا مصدوم گردد حسب مورد بر اساس تعاریف انواع جنایات به قصاص یا دیه محکوم می‌شود.» در این زمینه مادهٔ۵۲۵ ق.م.ا نیز با توجه به دفاع مشروع بیان داشته است: «هرگاه شخصی عملی انجام دهد که موجب تحریک یا وحشت حیوان گردد ضامن جنایت‌هایی است که حیوان در اثر تحریک یا وحشت وارد می‌کند مگر آنکه عمل مزبور مصداق دفاع مشروع باشد.» با دقت در ماده معلوم می‌گردد محرک، فقط ضامن جنایت‌هایی است که در اثر تحریک یا وحشت ایجاد شده است و نه تمامی خسارات. به‌عنوان نمونه اگر یک امدادگر سگی که دارای مریضی مشترک میان انسان و حیوان است را بدون قلاده به محل حادثه‌دیده بیاورد و سگ بگریزد و بر اثر تحریک، دیگری را گاز بگیرد، محرک فقط ضامن خسارات ناشی از گاز گرفتن است و خسارات ناشی از بیماری واگیردار سگ، با امدادگر خواهد بود که در صورت دفاع مشروع بودن عمل برانگیزنده مسئول نیست، بلکه مطابق قاعده، متصرف باید مسئول شناخته شود. [۲۹] هرچند در مواد کنونی نمی‌توان قائل به مسئولیت مشترک بود، [۲۶] اما پیشنهاد می‌شود در این فرض که امدادگر (متصرف) حیوان مرتکب تقصیر شده و حیوان نیز به تحریک شخصی باعث بروز خسارت می‌گردد مسئولیت تضاممی[۱] برقرار شود تا آنکه مسئولان پرداخت بدین‌وسیله بیشتر شوند و راه جبران کامل خسارت هموارتر گردد. با در نظر گرفتن انصاف و عدالت توزیعی و برای راغب شدن مسئولان به پرداخت کل زیان، بر مبنای قائم‌مقامی خاص پس از پرداخت زیان خسارت‌دیده، اجازه دهیم خسارت به‌صورت مساوی بین مسئولان تقسیم شود.

۲-۲-۱ اماره تقصیر

در خصوص «توقف حیوان» دو ماده در قانون مجازات اسلامی آمده که به نظر می‌رسد بنای مسئولیت متصرف را بر «اماره تقصیر» مبتنی کرده است. اول مادهٔ۵۱۲ که بیان می‌کند «هرگاه شخصی در محل‌هایی که توقف در آن‌ها مجاز نیست، توقف نماید... یا حیوانی را در این قبیل محل‌ها مستقر سازد... دیگری بدون توجه به آن‌ها در اثر برخورد یا لغزش مصدوم شود یا فوت کند یا خسارت مالی

[۱] مسئولیت هنگامی تضاممی است که «موضوع» دو یا چند تعهد واحد است اما «منبع» ایجاد تعهدات مزبور متعدد باشد. [۳۹] به‌عبارتی زمانی که سبب خسارات متعدد بوده اما خسارت واحدی ایجاد شود جایگاه طرح تضامم است. [۴۰] حال آنکه تضامن التزامی است که منشأ آن واحد ولی روابط متعدد است. [۴۱]

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

ببیند، شخص متوقف یـا کسـی کـه آن ... حیـوان را مستقر کرده... ضامن دیه و سایر خسارات مـی‌باشـد، مگر آنکه عابر بـا وسـعت راه و محـل عمـداً بـا آن برخورد کند که در این صورت نه فقط خسـارت بـه او تعلق نمی‌گیرد بلکه عهده‌دار خسـارت وارده نیـز می‌شود.» و ثانیاً مادهٔ ۵۲۴ «هرگـاه کسـی کـه سـوار حیـوان اسـت آن را در معـابر عمـومی یـا دیگـر محل هـای غیرمجـاز متوقـف نمایـد در مـورد تمـام خسارت هایی که آن حیوان وارد می کند و مستند بـه فعل شخص مزبور می باشد ضامن اسـت و چنانچـه مهار حیوان در دسـت دیگـری باشـد مهارکننـده بـه ترتیب فوق ضامن است..»

این دو ماده در تبیین یک معنا هستند و آن نیز تعهـد متصرف حیوان به جبران ضرر در صورت توقـف آن در محل غیرمتعارف و ایجاد ضـرر از سـوی حیـوان است. تنها تفاوت مادهٔ ۵۱۲ با مـادهٔ ۵۲۴ در مسـئول دانستن مهارکننده حیوان است کـه در صـورت نبـود این ماده هم عقلاً به این نتیجه دست مـی‌یـابیم. چـه آنکه مهارکننده در این فـرض اختیـار متوقـف‌کـردن حیوان را دارد و نه سوار.

نباید از عبارت «کسی که سـوار حیـوان اسـت» ایـن توهم ایجاد شود که حکم ماده مختص بـه حیوانـاتی است که قابل سواری دادن هستند می‌باشـد و شـامل تمام حیوانـات نمـی‌شـود [۷] چراکـه هـر چنـد در برخی از روایات عنوان راکب اسـتعمال شـده اسـت ولی این خصوصیتی ندارد چون در برخـی دیگـر از روایات عنـوان صـاحب و سـائق نیـز اسـتفاده‌شـده است.[۱][۴۲]

به هر روی توقف حیوان توسـط امـدادگر در محـل غیرمجاز خود تقصـیر اسـت و ایجـاد سـببی پویـا و فعال است که احتمال ایجاد خسارت از آن برای هـر شخص متعارفی قابل پیش‌بینـی اسـت [۵] و طبیعـی است که مقصر باید پیامدهای کار ناشایست خـود را تحمل کند و مصداقی از کوتاهی در مواظبت اسـت. در احادیث نیز این مطلب را می‌توان مشـاهده کـرد. [۱۴] گفته‌شده این ماده با نظریه عینـی قرابـت دارد. [۴] و برخی آن را تئوری تقصیر دانسته‌اند [۴۳] ، اما «اماره تقصیر» به نظر درست‌تر می‌آید. [۳۳] درواقـع حیوان در حال توقف موجودی اسـت پرتحـرک کـه می‌تواند خطر بیافریند و جان یا مال دیگری را تلـف کند و مسئولیت در اینجا ناظر به خسارتی اسـت کـه حیوان به دیگری می‌زند و نه خسارتی که از توقـف آن (به‌عنوان وسیله‌ای منفعل) به بار می‌آید. و ایجـاد خطر در محل‌های عمومی قابـل پـیش‌بینـی اسـت و تقصیر سوار یا گیرنده مهار مفروض اسـت و مبنـای حکم ماده است. [۲۳]

در فقه از امام صادق علیه‌السلام نقل‌شده است «چون حیوان در حال توقف باشـد، آسـیبی کـه حیـوان بـا دستش یا پایش زده بر مرد (سوار) است و اگـر مـرد حیوان را جلو انداخته و خـود بـه دنبـال او حرکـت می‌کند، هر آسیبی که حیوان با دست و پایش می‌زند به مسئولیت مرد است». [۱۴] بر همین اسـاس فقهـا معتقدند راکب حیوان مسئول خسارت‌هایی است که

[۱] امام صادق فرمودند:«هرکس حیوانی را در راهی یا بازاری یا در جایی که نباید متوقف کند نگاه دارد، او ضامن هر آسیبی است که حیوان می‌رساند»

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

حیوان با دو دست (دو پای جلو) وارد می‌کند. و مسئول خسارات ناشی از دو پای عقب و سر آن نیست چون برای ضمان او در این موارد دلیل نداریم و ضمان باید مضیق تفسیر شود [۴۴] و اگر راکب حیوان دو نفر باشند هر دو مشترکاً و به تساوی مسئول خسارت می‌باشند.[۱] [۴۴]

۳-۲-۱مسئولیت مطلق

وجه مشترک مسئولیت با مبنای تئوری تقصیر و بدون تقصیر آن است که در هر دو، بین فعل و ضرر رابطه وجود دارد. در تبصره ۱ مادۀ۵۲۲ ق.م.ا آمده است «نگهداری حیوانی که شخص توانایی حفظ آن را ندارد، تقصیر محسوب می‌شود» که بیانگر «مسئولیت مطلق» متصرف (امدادگر) در این شرایط است. و از زیان‌دیده حمایت بیشتری صورت گفته است. [۴]

در نظر اول آن بخش از متن ماده که بیان می‌دارد «... اگر از احتمال حمله حیوان آگاه نبوده و عدم آگاهی ناشی از تقصیر او نباشد، ضامن نیست» با تبصره یک آن سازگاری ندارد مگر آنکه حالت خطرناک حیوان وصف قوه قاهره را داشته و غیرقابل اجتناب و مقاومت و پیش‌بینی باشد. [۱۲]

پیش از تصویب این ماده برخی قائل به تمییز میان مسئولیت نگهداری حیوانات اهلی[۲] و غیراهلی بودند و نگهداری حیوانات وحشی را نوعی تقصیر می‌دانستند. [۲۸] برخی این تمایز را رد می‌کردند [۷] اما در این تبصره حتی اگر حیوان اهلی هم باشد و شخص به هر دلیلی مثلاً کهولت سن توان محافظت از آن را نداشته باشد و از ناحیه آن حیوان زیانی به غیر برسد مسئول است چراکه او باوجوداین تبصره جبران خسارت زیان‌دیده را تضمین کرده است. بنابراین اگر امدادگری زنجیر سگ امدادی را به دست فرزند کوچکی بدهد با علم بر اینکه قادر به نگهداری آن نیست بی‌احتیاطی در نظر گرفته می‌شود و تقصیر است.[۳] [۲۵] و امدادگر مسئول خسارت وارده است.

۴-۲-۱تعهد به ایمنی

مبنای دیگری برای مسئولیت ناشی از حیوان در مادۀ ۵۲۳ ق.م.ا آمده که معروض داشته است: «هرگاه شخصی با اذن کسی که حق اذن دارد، وارد منزل یا محلی که در تصرف اوست، گردد و از ناحیه حیوان یا شیئی که در آن مکان است صدمه و خسارت ببیند، اذن دهنده ضامن است، خواه آن شیء یا حیوان قبل از اذن در آن محل بوده یا بعداً در آن قرارگرفته باشد و خواه اذن دهنده نسبت به آسیب‌رسانی آن علم داشته باشد خواه نداشته باشد.» مثلاً در اردوگاه امدادگران اگر اذن ورود به شخصی داده شود و حیوانی به وی خسارتی وارد کنند اذن‌دهنده ضامن است. این ماده برگرفته از فقه است

[۱] إذا ركب اثنان دابة، فجنت جناية على ما ذكرناه، كان أرشها عليهما بالسوية.

[۲] ماده یک «آیین‌نامه نحوۀ نگهداری حیوانات اهلی» در مادۀ اول خود آورده است «نگهداری و پرورش هر نوع حیوان اهلی در محدوده روستاها بلامانع است و مستلزم اخذ هیچ مجوزی نمی‌باشد. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان دامپزشکی کشور ضوابط بهداشتی مربوط را در این خصوص ابلاغ می‌نمایند.» و در تبصرۀ این ماده آمده «حیوان اهلی در این آیین‌نامه عبارت است از چهارپایان، پرندگان، آبزیان، زنبورعسل و کرم ابریشم که پرورش یا نگهداری آنها از نظر شرع مقدس اسلام بلامانع است» (مصوب هیئت وزیران در جلسۀ مورخ ۱۳۹۲/۲/۲۵)

[۳] تبصرۀ مادۀ ۱۴۵ قانون مجازات اسلامی: تقصیر اعم از بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی است. مسامحه، غفلت، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی و مانند آنها، حسب مورد، ازمصادیق بی احتیاطی یا بی مبالاتی محسوب می‌شود.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

و ادعای اجماع در خصوص این مسئولیت شده است.[1] [۳۲] البته برخی گفته‌اند روایت مستمسک ضعیف است، [۴۴] ولی فقها به ضعف آن‌ها توجه نکرده‌اند و به اجماع فتوا داده‌اند. در فقه به علت غلبه از واژهٔ کلب استفاده شده است و قانون‌گذار به‌درستی آن را تسری به سایر حیوانات داده است. به اطلاق این ماده انتقاد شده است ازاین‌جهت که ممکن است حیوانی بعد از اذن وارد آن محل گردد و صاحب محل علیرغم تمامی احتیاطات، بی دلیل مسئول شناخته شود، [۲۹] اما فقها بیان داشته‌اند بین حالتی که حیوان در داخل خانه باشد یا بعداً وارد شود و صاحب خانه آگاه به خطر حیوان باشد یا نباشد تفاوتی نیست. [۳۲]

برخی معتقدند اگر صاحب محل حیوان را به‌صورت متعارف نگهداری می کرده است و به رغم تمهیدات لازم به مأذون خسارت وارد شود صاحب محل مسئول نخواهد بود، [۳۳]اما در این ماده «تعهد به حفظ ایمنی» کسی که به اذن صاحب خانه به ملک او می رود تکلیف صاحب خانه دانسته شده است. و این تکلیف ناظر به نتیجه است و مواظبت و کوشش برای ادای آن کافی نیست. مگر آنکه اذن دهنده ثابت کند که آن امکان در اثر عامل خارجی و پیش‌بینی نشده به وجود آمده باشد. [۲۳] همچنین ازطرفی با توجه به اینکه اثبات تقصیر[2] صاحب حیوان بسیار دشوار است، در نتیجه اگر مسئولیت مبتنی بر «تقصیر» باشد، در بسیاری از موارد، خسارت زیان‌دیده بدون جبران باقی می ماند؛ به همین دلیل قانون‌گذار برای صاحب اذن، مسئولیت ایجاد کرده است. این مسئولیت را می‌توان از باب غرور نیز توجیه کرد. [۴۳]

در تبصرهٔ این ماده، امکان معافیت از خسارت پیش‌بینی شده است و آن در صورتی است که رابطه سببیت از صاحب اذن قطع و مستند به مصدوم شود؛ بنابراین اگر وارد شونده خود به وضعیت موجود آگاهی دارد و از طرفی صاحب خانه از خطرناک بودن حیوان بی اطلاع است، درواقع خود نسبت به خطرپذیری «اقدام» کرده است و در این صورت ضمانی نیز وجود ندارد.

برخی در این ماده برای اذن‌دهنده «مسئولیت مطلق» در نظر گرفته اند. [۴] برخی «فرض تقصیر» را برای اذن دهنده دانسته‌اند. [۴۳] و بعضی اماره تقصیر را پذیرفته اند. [۳۳] با این وجود به نظر می‌رسد مبنای چنین مسئولیتی بیشتر با نظریه تعهد ایمنی سازگاری دارد. درواقع صاحب مکان یا اذن دهنده ضامن ایمنی کسی است که با اذن او به آن محل آمده است.

۳- بررسی مسئولیت امدادگران

در مادهٔ ۵۱۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ آمده است «هرگاه شخصی با انگیزه احسان و کمک به دیگری رفتاری را که به جهت حفظ مال، جان، عرض یا ناموس او لازم است، انجام دهد و همان عمل موجب صدمه و یا خسارت شود در صورت رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی، ضامن نیست.» روشن است که منظور از عدم ضمان، مسئولیت مدنی است. [۲۸] در مادهٔ ۱۵۲قانون مذکور آمده است «هرکس هنگام بروز خطر شدید

[1] من دخل قوم فعقره کلبهم ضمنوا ان دخل باذنهم و الا فلاضمان بلا خلاف اجده بل قیل قد یظهرمن المبسوط الاجماع علیه.

[2] در ماخذ «بی‌تقصیری» آمده است که به نظر «تقصیر» درست باشد.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

فعلی یا قریب‌الوقوع از قبیل آتش‌سوزی، سیل، طوفان، زلزله یا بیماری به منظور حفظ نفس یا مال خود یا دیگری مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود قابل مجازات نیست مشروط بر اینکه خطر را عمداً ایجاد نکند و رفتار ارتکابی با خطر موجود متناسب و برای دفع آن ضرورت داشته باشد.»

وفق این مواد قانونی جنبه کیفری اعمال امدادگران مرتفع شده است؛ یعنی امدادگر را نمی‌توان به دلیل ایراد ضرر و زیان به مال یا اموال مصدوم یا مصدومان، مجرم تلقی و مجازات کرد. این امر در مادۀ۵۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ نیز آمده بود و تبصره ماده مذکور اشعار می‌داشت «دیه و ضمان مالی از حکم این ماده مستثنی است»، امری که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲دیده نمی‌شود و حذف آن، مورد انتقاد برخی از حقوق‌دانان قرارگرفته است. [۲۸] شاید به معنای پذیرش عدم ضمان امدادگران بر اساس قواعد فقهی «احسان» و ضرورت[۱] باشد یا به علت جدایی قوانین کیفری از قوانین حقوقی ذکر نشده است، [۲۹] اما قاعدۀ احسان علی‌رغم نظر برخی نافی حکم وضعی نیست و فقط رافع حکم تکلیفی است. [۲۱]

درواقع اگر کسی از روی احسان و برای کمک به دیگری، مضطر به ضرر ثالثی شود، جبران زیان ثالث بر عهده کسی است که محسن برای کمک به او اضطراراً به ثالث ضرر زده است. مگر آنکه عمل محسن بیش از حد اضطرار موجود باشد، یا بین دو ضرر، محسن ضرر کمتر را انتخاب نکند، [۴] که در این صورت شخص محسن مسئول زیان ناشی از فعل ارتکابی است.

اگر شخص برای دفع ضرر از جامعه به اموال خصوصی افراد ضرر وارد کند این نوع اضطرار به اضطرار عمومی، موسوم می‌باشد. و در این حالت شخصی مانند امدادگر نسبت به منافع جامعه محسن است، اما مسئله این است که آیا در این وضع ضمان به طور کلی منتفی است یا بر عهده دولت قرار می گیرد؟ با توجه به قوانین موضوعه کنونی[۲]، دولت در اقدامات حاکمیتی خود مسئولیتی نخواهد داشت. و در چنین فرضی مسئول نیست. اما لایحه‌ای در مجلس شورای اسلامی طرح‌شده است با عنوان «مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی»[۳] که دولت را مسئول خسارت‌های ناشی از اعمال حاکمیتی و تصدی گرایانه دولت می‌داند. [۳۳] در مادۀ ۵۱۴ قانون مجازات اسلامی[۴] نیز این مسئولیت، منوط به استناد تقصیر به دستگاه‌های مسئول یا امدادگر پذیرفته‌شده است.

۴-تعارض قاعده احسان با قاعده اتلاف

[۱] قاعدۀ «الضرورات تبیح المحظورات» بیان می دارد «ضرورت ها موجب مباح شدن محظورات می شوند» بر اساس این قاعده ضرورت مانع قانونی را از میان بر می دارند.

[۲] ماده۱۱ قانون مسئولیت مدنی

[۳] برای توضیح بیشتر پایان نامه کارشناسی ارشد نعیمه‌سادات محمدی در سال ۱۳۹۰ با عنوان «تبیین تحولات مسئولیت مدنی دولت با نگاهی به لایحه مسئولیت مدنی موسسات عمومی» با راهنمایی دکتر علیرضا یزدانیان و مشاورۀ دکتر محمود جلالی در دانشگاه اصفهان را ببینید.

[۴] «هرگاه در اثر علل قهری مانند سیل و زلزله مانعی به وجود آید و موجب آسیب گردد، هیچکس ضامن نیست، ... و اگر سیل یا مانند آن، چیزی را به همراه آورد ولکن کسی آن را جایی نامناسب مانند جای اول یا در جای بدتری قرار دهد که موجب آسیب شود، عهده دار دیه است و اگر آن را از جای نامناسب بردارد و در جهت مصلحت عابران در جای مناسب تری قرار دهد ضامن نیست....تبصرۀ ۲- افراد یا دستگاه هایی که مسئولیت اصلاح یا رفع آثار اینگونه حوادث را برعهده دارند، درصورت تقصیر یا قصور قابل استناد در انجام وظیفه، ضامن می‌باشند.»

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

طبق قاعده احسان «هرکسی کار نیکی انجام دهد و بدون تعدی و تفریط زیانی به بار آورد مسئول و ضامن نخواهد بود» و این قاعده مسقط ضمان است.[1] [۱۴] بدون شک، نجات جان مصدوم یا مصدومان در حوادث نمونه‌ای بارز از احسان و نیکوکاری در حق مصدومان می‌باشد و در محسن بودن امدادگر در حین عملیات امداد و نجات تردیدی وجود ندارد. اما اتلاف (اعم از بالمباشره یا بالتسبیب) در ایراد زیان، مقتضی ضمان است و قاعده احسان موجب عدم ضمان است، پس این دو قاعده در مسئولیت امدادگران متعارض‌اند. و در رفع این تعارض مشهور آن است که قاعده احسان حاکم بر ادله ضمان است البته گفته‌شده است فعلی که شخص انجام می‌دهد باید مصداق عرفی احسان باشد. [۴۵] در نتیجه قاعده احسان، تخصیص قاعدهٔ اتلاف خواهد بود. [۱۴] لذا در صورت اثبات احسان شخص مسئول تسبیب در ورود زیان نخواهد بود. البته ممکن است گفته شود که برای نفی مسئولیت مضطر می‌توان به حدیث رفع [۴۶] در فقره «ما اضطروا الیه» استناد کرد، ولی حدیث یادشده در مقام امتنان به همگان وارد شده است. [۴۷] با توجه به اینکه رفع مسئولیت از مضطر به دلیل تضییع حقوق زیان‌دیده، حکمی برخلاف امتنان می‌باشد، باید بر این عقیده بود که حدیث رفع در این مورد صرفاً کاری را که در شرایط عادی نامشروع است در وضعیت اضطراری مشروع می‌سازد و ناظر به مسئولیت مدنی نیست، اما پیشنهاد می‌گردد تا مسئولیت مدنی بر عهده دولت قرار گیرد تا در این موارد که اشخاصی مانند امدادگران، به دلیل ضرورت، در حال احسان، موجب زیان سایرین می‌شوند، خسارت بدون جبران باقی نماند. [۲۸]

نتیجه‌گیری

در این پژوهش دانستیم که مسئولیت مدنی ناشی از حیوان یکی از اقسام مسئولیت مدنی ناشی از مالکیت یا تصرف بر اشیاست چراکه در علم حقوق حیوان – با آنکه جان دارد – در ردیف اشیاء، از منظر مسئولیت انگاشته می‌شود. از این رو، مالک یا متصرف مسئول است. امدادگران برای عملیات امدادی یا درمانی و غیره گاهی از حیوانات استفاده می‌کنند که در این مقاله مسئولیت ناشی از این اشیاء بررسی شد. مسئولیت ناشی از حیوان از روزگاران کهن مورد توجه اقوام بشر بوده است که در فقه و حقوق به آن پرداخته‌شده است. در فقه به طور کلی اگر مالک یا متصرف حیوان از حیوان محافظت کرده باشد یا از حالت غیرطبیعی آن آگاه نبوده باشد ضامن نمی‌باشد. این مفهوم در قانون مدنی و مجازات اسلامی بیان‌شده است و مبنای اصلی در مسئولیت ناشی از حیوان در حقوق ایران تئوری تقصیر است، اما مواردی از قبیل تحریک حیوان و اذن ورود به محلی که در آن حیوان وجود دارد، از بنای تئوری تقصیر پیروی نشده و به ترتیب اماره تقصیر و تعهد به ایمنی برای برانگیزنده و اذن‌دهنده در نظر گرفته‌شده است. البته در صورت اثبات اینکه امدادگران در حال احسان بوده‌اند و مرتکب

[1] از ادلهٔ این قاعدهٔ فقهی آیه ۹۱ سورهٔ مبارکهٔ توبه است که می فرماید: «ما علی‌المحسنین من سبیل». اگر در جریان نیکوکاری، کاری سرزند که موجب نکوهش و مؤاخذه باشد چون از روی نیکوکاری و احسان صورت گرفته بر محسن مواخذه‌ای نخواهد بود و چون طلب خسارت و جبران آن از امدادگر نوعی مواخذه و حرج محسوب می‌شود پس مسئولیت نیز از آنان ساقط خواهد بود.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

تقصیری نشده‌اند و بدون تعدی و تفریط زیـانی بـه وجود آمده مسئول و ضامن نخواهند بود. پـیش‌بینـی مسئولیت مدنی دولـت در پرداخـت زیـان ناشـی از استفاده از حیوانات در عملیات امدادی مـی‌شـود تـا زیان متضرر بدون جبران باقی نماند.

References

1. Mohaghegh Damad, M. The rules of jurisprudence, Center for Publishing of Islamic Sciences, Tehran, 2005; Vol. 4 [In Persian]
2. Heli Mohaghegh, Al-Muqatqr al-Nafa, Fiqqul al-Ammaniyeh. Publishing of inspiration, first edition, 2000 [In Arabic]
3. Yazdanian A. Comparative study of the rule of non-action liability law in Iran and France, Journal of Law School, University of Tehran,2012; Vol.42, Iss.4, [In Persian]
4. Rahpik, H. Civil rights and compensation rights, Khorsandi Publishing. Third Edition. 2017 [In Persian]
5. Ghasemzadeh M. The basics of civil liability. Publication of the Judge,2000 [In Persian]
6. Malaurie, Ph, Aynés, L. Obligations, responsabilité délictuelle, 11th edition, 2001-2002; p.65 [In France]
7. Bariklu A. Civil liability, publishing rate: Tehran, 2007 [In Persian]
8. Yazdanian A. Civic responsibility teacher's guide to practicing Iranian student's practice with adaptive study in French Law, Civil Law, 2012; Iss.1. [In Persian]
9. Bell, J. Boyron S, Whittaker S. Principals of French law, Oxford University press, 1998 [In France]
10. Sennheory AR, Razzaq A. Malaysia in the description of the Al-Qa'an-al-Mundial al-Jawid. Almjeld-e-Thani. 3rd Beirut. Lebanon. Alhlibi al-Haghighi's pamphlets, 2009 [In Arabic]
11. Hosseini Nejad H, Civil responsibility publishing university, Shahid Beheshti University, 1991 [In Persian]
12. Nazari I. Non-contractual obligations. Majd-e-Cultural Forum, Tehran. 2013 [In Persian]
13. Strand, Ginger, Important Notes on Pet Care Industry, Sahat West, 2008; No.57
14. Bojnourdi, Seyyed Muhammad ibn Hasan Musavi, Rules of jurisprudence, Aroud Institute, Tehran, 1401 AH; Vol.2 [In Persian]
15. Hamidi Vaghef, AA. Non-contractual obligations, Immortal, Tehran, 2010 [In Persian]
16. Emami, H. Civil rights, Islamiyah Publications, Tehran, 1999; Vol.1 [In Persian]
17. Badini H. Civil liability philosophy. Public Joint Stock Company, 2005 [In Persian]
18. Shahid Thani, Alrozeh fi sharhe lome dameshghie, Qom 1410; Vol.10 [In Arabic]
19. Sadouq Qomi, Muhammad ibn Ali ibn Babuyeh, I La Yehzayar Al-Safiyah, Islamic Publications Office affiliated with the Teachers' Society of Qom, Qom, 2 Edition, 1413 [In Arabic]
20. Al-Amari, Abdul Qadir M. Safeguarding the quality of the natural and natural resources of animals and animals and animal breeding animals, Quarterly Almaghma al-Faqqi al-Islami, Al-Add 10, 1417 [In Arabic]
21. Khoyy, Sayyid Abu al-Qasim Mousavi,, Mesbah Al-Aslif, Najaf, Mabbah al-Najaf 1376 AH [In Arabic]
22. Al-Sharif M.Logic of Law. Tehran, Public Joint Stock Company, Second Edition, 2013 [In Persian]
23. Katoozian N, Non-contractual obligations, Qahri Safari, Tehran University, Eighth edition, Single-volume course, 2007 [In Persian]
24. Jafari Langroudi, Encyclopedia of Islamic Law, Treasure of Knowledge [In Persian]
25. Ghasemzadeh M. Civil liability due to detention of the verb, Journal of Law, University of Tehran, No.44, 1999 [In Persian]
26. Amiri Ghaemmagami AM. Rights of obligations, Third Edition, Tehran Publishing, 2006 [In Persian]
27. Abbaslou B, Civil liability, Tehran Publishing, 2011 [In Persian]
28. Bahrami A, Hamid Safari Qahri. civil responsibility, publication of Imam Sadeq University (AS), Q 2, 2016 [In Persian]
29. Hayati, Ali Abbas, Civil liability, publishing rate: Tehran 2013 [In Persian]
30. Mazeaud, Henri et Léon, Traite théorique et pratique, de la responsabilité Civil, Tome 2, 4 édtion, Spétime. Sirey, 1949. [In France]

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

31. Nooda, AA, Al-Qawada Al-Faqqhyh. Concepts, origins, and prophecies, by: Dar al-Kalam, Damascus[In Arabic]
32. Mousavi Khomeini SR, Tahrirullah, Najaf, Adab [In Persian]
33. Safai SH, Rahimi Habibollah. Civil liability, Tehran Temple,2012 [In Persian]
34. Al-Kashf al-Ghatha Hussein, Mohammad Bita, Tahrir al-Maghla, Maktab al-Najah, Maktobeh al-Fayrouz Abadi Tehran-Qom, [In Arabic]
35. Khajeh Pirai A. Civil rights 4. Al-Hoda, Tehran, 2001 [In Persian]
36. Dehkhoda, AA. Dictionary, Institute of Printing and Publishing, University of Tehran, Electronic version [In Persian]
37. Mahmud Abdul Rahman Beata, Ma'mul al-Musta'lat and Al-al-'Af al-Fogh, Vol.3. [In Arabic]
38. Jannidi L. The late threat. University of Tehran Law School Magazine No.46, Winter,1999, [In Persian]
39. Starck B. Droit civil obligations. Librairies techniques, 1972 [In France]
40. Viney. Geneviève Traité, Droit Civil. Les obligations. La responsabilité. Librairie générale de droit et de jurisprudence. 1 é.éd,1988 [In France]
41. Amini I. The community of the transport manager with the guarantor of goods owner, Law Journal of the Judiciary, 2001; No.33, pp. 97-136 [In Persian]
42. Mofid, Muhammad ibn Nawman Aqbari, World Congress of the Millennium Sheikh Mofid- Rahmaullah Ali, Qom, 1413 AH [In Arabic]
43. Taghizadeh E, Alihashemi SA. Civil liability. Payame Noor University Press. 2013 [In Persian]
44. Shahid Thani, Alrozeh fi Sharhe lome dameshghie, Vol.10, Qom [In Arabic]
45. Marashi Shooshtari, Seyyed Mohammad Hassan, New Perspectives on Law, Two Volumes, Publishing, Tehran-Iran, Second, 1427 AH [In Arabic]
46. Majlesi Esfahani, Mohammad Baqir bin Mohammad Taghi Bey, Qazas and Diat, Islamic Literature Publishing House, Tehran [In Arabic]
47. Ansari M. Farid al-Assal, Qom, Mustafa al-Nasir al-Islami, 2017 [In Persian]

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

Investigating the civil liability of relief workers due to use of animals in relief operations

Corresponding author: Alireza Yazdanian, Associate Professor, Faculty Member of Isfahan University of Law, Isfahan, Iran
Abbas Niazi, PhD in Private Law, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Received: November 29, 2017 **Accepted:** October 13, 2018

Abstract

Background: The relief workers civil liability for animals has been a subject of human society. The responsibility that is under the Liability for Objects and has been mentioned in Islamic Republic of Iran's civil law nevertheless has not been separately investigated. Regarding the fact of using animals in some relief operations, this article aims to investigate this liability in Sharia, jurisprudence and Islamic law through a comparative study.

Method: This research was carried out by using library and documentary methods. Therefore, all related books and articles were collected and analyzed.

Conclusion: The result showed that in some cases, this responsibility is not based on relief worker's fault. Several manifestation of liability arising from animals that have not been considered or mentioned in Iran's civil law is discussed referring to the applicable sharia. It is explained that in some specific cases (situations) there will be no liability to the owner or the protector (relief worker) of the object (animal in these case) and other liabilities. All the general rules of tortious liability apply to animals in much the same way as they apply to other chattels.

Keywords: responsibility, animal, owner, protection, fault

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]